
БОРИСОВА Т. О.,
пошукач,
кафедра зв'язків з громадськістю,
психології та педагогіки,
Національний університет
«Києво-Могилянська академія»,
м. Київ

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ АРХЕОЛОГІВ У НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ

У статті здійснено історико-педагогічний аналіз розвитку археологічної освіти в незалежній Україні (1991-2014 рр.), а також дано характеристику сучасному її стану.

Ключові слова: професійна підготовка, археолог, археологічна освіта.

В статье проведен историко-педагогический анализ развития археологического образования в Украине времен независимости (1991-2014 гг.), а так же представлена характеристика его современного состояния.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, археолог, археологическое образование.

This article is provides historic and pedagogical analysis of the Archaeology education in Ukraine of 1991-2014.

Key words: professional training, archaeologist, archaeology education.

Постановка та обґрунтування актуальності теми. Розвиток сучасної української професійної освіти - процес, що триває від отримання Україною незалежності. Професійна підготовка фахівців в незалежній Україні отримала новий стимул: з 1991 року змінилися її завдання та база, зміст та спрямованість. Зміни у суспільно-політичному житті держави не могли не вплинути на розвиток професійної освіти. Так, нова у геополітичному відношенні держава потребувала фахівців, які би забезпечували її потреби, а не потреби тоталітарного режиму. Традиційно, археологія в радянській системі наук належала до дисциплін гуманітарного циклу (одна із спеціальних історичних дисциплін). Тому підготовка фахівців археологів також здійснювалася на історичних факультетах університетів. Сьогодні вже багато сказано про заангажованість радянської історичної науки та освіти: підміна історичних фактів, викривлений опис подій, свідомо суб'єктивність у висвітленні процесів тощо. Археологію, як складову радянської історичної науки, також не оминула ця участь. Чого тільки вартує міф про давньоруську народність, наслідки культивування якого ми бачимо і в сучасному суспільстві.

Після виходу України зі складу Радянського Союзу, перед археологічною освітою постали ті ж самі завдання, що і перед багатьма галузями тогочасної гуманітарної освіти. Саме тому розгляд етапів розвитку археологічної освіти в незалежній Україні є важливим для аналізу її сучасного стану та

можливого реформування і подальшого розвитку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанню розвитку археологічної освіти в Україні, на жаль, практично не присвячено наукових розвідок та досліджень. Зазвичай професійна підготовка археологів згадується як складова історичної освіти. Стаття українського археолога Л. Славина про підготовку археологів в університетах України, датується ще 1971 роком і є лише побіжним оглядом тогочасних кафедр, де читалися археологічні дисципліни, проводилися археологічні дослідження та писалися наукові роботи [10, с. 115-116]. Що ж до періоду незалежності України, то археологічна освіта залишилася поза увагою дослідників як з боку археологів, так і з боку педагогів.

Мета статті – здійснити історико-педагогічний аналіз підготовки професійних археологів в Україні за період її незалежності (1991-2014 рр.).

Виклад основного матеріалу. Підготовка археологів в Україні періоду незалежності можна розділити на кілька етапів.

Перший етап – 1991-2004 рр. У цей період спеціальність «археологія» не була введена в перелік, за яким здійснювалася підготовка фахівців у вищих навчальних закладах. В університетах існували кафедри археології, деякі з них з досить глибокою історією, археологічними музеями, власними експедиціями. Археологи готувалися на базі історичних спеціальностей з ухилом в кілька археологічних спекурсів [10, с. 115-116].

Таблиця 1. Зміни згідно з Наказом Міністерства освіти № 363 від 16 червня 2005 року до «Переліку напрямів та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у ВНЗ...»

Напрямок підготовки	Спеціальність	Освітньо-кваліфікаційний рівень			
		Молодший спеціаліст	Бакалавр	Спеціаліст	Магістр
0303 Історія	Історія	----	6.030300	7.030301	8.030301
	Етнологія	----	6.030300	7.030302	8.030302
	Архівознавство	----	6.030300	7.030303	8.030303
	Археологія	----	6.030300	7.030304	8.030304

Законодавчо підготовку спеціалістів археологів в незалежній Україні затверджено лише 2005 р. Так, Наказом Міністерства освіти від 16.06.2005 року № 363 «Про затвердження змін до Переліку напрямів та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями» було внесено зміни до постанови Кабінету міністрів України від 24 травня 1997 р. № 507 «Про перелік напрямів та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями». До напрямку підготовки 0303 «Історія» була введена спеціальність «археологія». За цією спеціальністю стала можлива підготовка трьох освітньо-кваліфікаційних рівнів: бакалавр (6.030300), спеціаліст (7.030304) та магістр (8.030304) (див. табл. 1). Таким чином, підготовка за напрямом «Історія» могла здійснюватися за чотирма спе-

ціальностями: історія, етнологія, архівознавство та археологія, при чому всіх трьох освітньо-кваліфікаційних рівнів.

На сьогодні Постанова № 363 втратила чинність. У частині підготовки фахівців за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра їй на зміну була затверджена Постанова Кабінету міністрів України від 13 грудня 2006 року № 1719 «Про перелік напрямів, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра». Згідно з цією Постановою, поділ відбувався не за напрямками підготовки фахівців та конкретними спеціальностями, як у попередній, а за галузями знань та спеціальностями. У галузі знань «Гуманітарні науки» (0203) підготовка бакалаврів можлива лише за чотирма спеціальностями: філософія (6.020301), філологія (6.020303), богослов'я (6.020304) та історія (6.020302) (див. табл. 2). Якщо попе-

Таблиця 2. Витяг з Постанови Кабінету міністрів України № 1719 від 13 грудня 2006 року «Про перелік напрямів...»

Шифр галузі	Найменування галузі знань	Напрямок підготовки	Код напрямку підготовки
0203	Гуманітарні науки	філософія*	6.020301
		історія*	6.020302
		філологія*	6.020303
		богослов'я (теологія із зазначенням конфесії)*	6.020304

Таблиця 3. Витяг з Постанови Кабінету міністрів України № 787 від 27 серпня 2010 року «Про перелік спеціальностей...»

Шифр галузі	Найменування галузі знань	Освітньо-кваліфікаційний рівень спеціаліста		Освітньо-кваліфікаційний рівень магістра	
		найменування спеціальності	код спеціальності	найменування спеціальності	код спеціальності
0203	Гіманітарні науки	історія*	7.02030201	історія*	8.02030201
		етнологія	7.02030202	етнологія	8.02030202
		архівознавство	7.02030203	архівознавство	8.02030203
		археологія	7.02030204	археологія	8.02030204

редня Постанова вказувала спеціальність «археологія» для освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» (хоч і з однаковим кодом для всіх чотирьох спеціальностей 6.030300), то постанова 2006 року передбачає як напрям підготовки лише історію. У частині, що стосується напрямів освітньо-кваліфікаційних рівнів «спеціаліст» та «бакалавр» Постанова 1997 (зі змінами від 2005 року) діяла до 2010 року.

Остаточна Постанова 1997 року втратила чинність у 2010 році, після затвердження Постанови Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2010 року № 787 «Про перелік спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційними рівнями спеціаліста та магістра». Підготовка спеціалістів, згідно з цією постановою, за галуззю знань «Гуманітарні науки»,

Таблиця 4. Перелік ВНЗ, де здійснюється підготовка професійних археологів

Назва ВНЗ	Назва підрозділу	Рік заснування	Спеціаліст	Магістр
Львівський національний університет імені Івана Франка	Кафедра археології та спеціальних галузей історичних дисциплін	1905	Так	Так
Київський національний університет імені Тараса Шевченка	Кафедра археології та музеєзнавства	1944	Ні	Так
Одеський національний університет імені Іллі Мечникова	Кафедра археології та етнології	1865, 1993	Так	Ні
Харківський національний університет імені Василя Каразіна	Кафедра історіографії, джерелознавства та археології	1964	Ні	Так - з 2005 р.
Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара	Кафедра історіографії, джерелознавства та архівознавства		Так	Так
Національний університет «Кієво-Могилянська академія»	Кафедра археології	2000	Ні	Так - з 2013 р.

крім інших, можлива і за спеціальностями історія, етнологія, архівознавство та археологія (спеціалісти – 7.02030204, магістри – 8.02030204) (див. табл. 3).

Ця постанова знаменує початок другого періоду (2010-2014 роки) в підготовці професійних археологів в Україні. З одного боку, остаточне підтвердження можливості підготовки археологів за освітньо-кваліфікаційними рівнями «спеціаліст» та «магістр». З іншого боку – виведення археології з напряму історичної підготовки в самостійну спеціальність гуманітарної науки.

Таким чином, законодавчого підґрунтя для здійснення підготовки за спеціальністю «археологія» до 2005 року – не було. Проте вже нова Постанова 2006 року нівелює ці зміни в частині, що стосується підготовки археологів-бакалаврів. На сьогоднішній день спеціальність «археологія» можна отримати лише за освітньо-кваліфікаційними рівнями спеціаліст та магістр. Можливо, новий Закон України «Про вищу освіту», обговорення якого зараз стоїть на часі у суспільстві, внесе свої зміни у підготовку професійних археологів.

Проте законодавче врегулювання цього питання не означає, що підготовку археологів почали здійснювати багато вищих навчальних закладів. Професійна підготовка за цією спеціальністю потребує спеціалістів з польовим та науковим досвідом з різних хронологічних періодів, а також можливість забезпечити студентів відповідним досвідом. Тому, хоч археологія як початкова дисципліна та археологічні розкопки як практика і є обов'язковою складовою підготовки істориків, отримати освіту за напрямом підготовки «археологія» сьогодні в Україні можна лише у шести вищих навчальних закладах (див. табл. 4).

Слід зауважити, що українська (як і радянська) наукова традиція відносить археологію до спеціальних історичних дисциплін. Цим і зумовлена структура професійної підготовки спеціалістів

з археології: в складі історичного факультету університету існує кафедра археології, що зазвичай пов'язана або з етнологією, або з музеєзнавством, або з іншою історичною дисципліною. Це ще раз підкреслює ставлення до археології як дисципліни історичного циклу. Виняток може становити кафедра археології при Національному університеті «Києво-Могилянська академія», що остаточно відокремлена від кафедри історії в складі гуманітарного факультету у 2013 році.

Як бачимо, підготовку професійних археологів проводять університети з досить глибоким історією, хорошою археологічною дослідницькою базою. Довгий час ці університети були осередками розвитку археологічної науки. Наприклад, кафедра археології та музеєзнавства при Київському національному університеті імені Тараса Шевченка заснована ще у 1944 році відомим українським археологом Лазарем Мойсейовичем Славиним. Кафедра та її співробітники здійснюють дослідження різних епох. Серед сучасних співробітників кафедри – завідувач кафедри, професор, дослідник археології кам'яного віку Михайло Іванович Гладких, професор, фахівець в галузі етногенезу та ранньої історії слов'ян Ростислав Всеволодович Терпиловський та ін. [4].

Не випадковим осередком археологічної освіти є кафедра археології та етнології при Одеському національному університеті імені І. Мечникова, адже дослідження Північного Причорномор'я – серйозна складова української археологічної науки та археологічного досвіду. Тут зосереджена велика кількість спеціалістів з античної археології [3].

Кафедра археології та спеціальних галузей історичних дисциплін у Львівському національному університеті імені Івана Франка бере свій початок ще з 1905 року, коли на філософському факультеті Львівського університету було створено першу кафедру археологічного напряму – класичної

історії та праісторії. Сьогодні на кафедрі працюють професори Леонід Опанасович Зашкільняк (завідувач кафедри, історик), Олександр Степанович Ситник (спеціаліст у галузі палеоліту), Денис Никодимович Козак (дослідник народів, що заселяли територію України в I тис. н. е.). Головними напрямками дослідження кафедри є археологія західного регіону України (кафедра розробляє тему «Розвиток матеріальної і духовної культури населення Карпато-Волинського регіону в давньоісторичну та середньовічну добу» [5].

Кафедра історіографії, джерелознавства та археології у Харківському національному університеті імені Василя Каразіна заснована з ініціативи професора Віктора Івановича Астахова. У 1978 році на кафедрі перейшли фахівці з археології – професор Борис Андрійович Шрамко, доктор історичних наук Володимир Кузьмич Міхеев. У 2006 році кафедра здійснила перший випуск студентів за спеціальністю «археологія» [6].

Магістерська програма «Історія. Археологія та давня історія України» заснована у 2000 році в Національному університеті «Києво-Могилянська академія» професором, відомим укра-

їнським археологом Леонідом Львовичем Залізняком. У 2013 році на базі програми створена кафедра археології, що завершила ліцензування і з 2014 року готуватиме дипломованих фахівців за спеціальністю «археологія». Особливістю цієї кафедри є її фактична незалежність від історичного освітнього напрямку – вона сформована як самостійний підрозділ гуманітарного факультету, а не у складі історичного, як усі попередні. Археологічні курси не додаткові чи вибіркові до історичних спеціальностей, а цілком повноцінні. Лекції та семінарські заняття проводять провідні фахівці Інституту археології Академії наук України: Леонід Львович Залізняк, Віктор Іванович Ключко, Віталій Васильович Отрощенко та інші [2].

Висновки. Таким чином, професійна підготовка археологів сьогодні в Україні може здійснювати за двома освітньо-кваліфікаційними рівнями «спеціаліст» та «магістр». Шість вищих навчальних закладів України здійснюють підготовку фахівців за цією спеціальністю. Проте до сьогодні підготовка професійних археологів здійснюється в рамках історичної освіти за незначним винятком.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Історичний факультет [Електронний ресурс] // Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара : веб-сайт. – Режим доступу: <http://www.dnu.dp.ua/view/fistor>. – Назва з екрана.
2. Кафедра археології [Електронний ресурс] // Національний університет «Києво-Могилянська академія» : веб-сайт. – Режим доступу: <http://www.ukma.edu.ua/index.php/osvita/fakulteti/fgn/kafedra-arkheolohii>. – Назва з екрана.
3. Кафедра археології та етнології [Електронний ресурс] // Одеський національний університет ім. І. Мечникова : веб-сайт. – Режим доступу: <http://archaeology-ethnology.onu.edu.ua/?p=795>. – Назва з екрана.
4. Кафедра археології та музеєзнавства [Електронний ресурс] // Київський національний університет ім. Т. Шевченка : веб-сайт. – Режим доступу: http://archaeology.univ.kiev.ua/j311/index.php?option=com_content&view=feature&Itemid=101. – Назва з екрана.
5. Кафедра археології та спеціальних галузей історичної науки [Електронний ресурс] // Львівський національний університет ім. І. Франка : веб-сайт. –

- Режим доступу: http://clio.lnu.edu.ua/Kafedra_arheologii_ta_specialnih_galuzej_istoricnoi_nauki.html. – Назва з екрана.
6. Кафедра історіографії, джерелознавства та археології [Електронний ресурс] // Харківський національний університет ім. В. Каразіна : веб-сайт. – Режим доступу : <http://history.karazin.ua/schools/department-of-historiography-source-studies-and-archeology>. – Назва з екрана.
 7. Перелік напрямів та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями : постанова Кабінету Міністрів України від 24 травня 1997 р. № 507 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/507-97-%D0%BF/page>. – Назва з екрана.
 8. Перелік напрямів, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра : постанова Кабінету Міністрів України від 13 грудня 2006 р. № 1719 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1719-2006-%D0%BF>. – Назва з екрана.
 9. Перелік спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційними рівнями спеціаліста і магістра : постановою Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2010 р. № 787 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/787-2010-%D0%BF>. – Назва з екрана.
 10. Славін Л. М. Підготовка археологів в університетах України // Археологія. – 1971. – № 2. – С. 115-116.